

Research Article / Araştırma Makalesi

Yenidoğan Bebeği Olan Annelerin Kolostrumla Beslemeye İlişkin Düşünce ve Uygulamaları

Thoughts and Practices of Mothers with Newborn Babies Regarding in Colostrum Feeding

İlknur MURATOĐLU¹, Hatice PEK^{*2}

¹ Başakşehir Çam ve Sakura Şehir Hastanesi, İstanbul, Türkiye

² Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Faköltesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Anne sütü, yenidoğanın büyüme ve gelişmesi için gereken tüm besin öğelerini içermektedir. Doğumdan sonra ilk hafta salgılanan kolostrumdaki antienfektif etmenler yenidoğanı enfeksiyonlardan korumakta ve bebeğin ilk aşısı olarak nitelendirilmektedir. Çalışma, yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin sosyo-demografik özellikleri ile kolostrum hakkındaki düşünceleri ve kolostrum ile besleme durumlarının incelenmesi amacıyla prospektif, tanımlayıcı ve kesitsel tipte yapıldı. 15.09.2023-15.11.2023 tarihleri arasında İstanbul ilinde bulunan iki Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran 94 anne ile yüz yüze görüşülerek yapıldı. Tanıtıcı Bilgi Formu ile Emzirme ve Kolostrum Hakkında Bilgi Formu kullanıldı. Araştırmanın verileri SPSS for Windows 26 programında analiz edildi. Annelerin %89,4'ünün doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldığı, %98,9'u bebeklerini kolostrum ile beslerken %1,1'inin beslemediği ve kolostrum ile beslemeyen annelerin tamamının formöl süt ile beslediği saptandı. Annelerin %75,5'inin doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldığı, bilgi alan annelerin %22,5'inin "kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim" ve %77,5'inin "kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim" şeklinde yanıtladığı belirlendi. Doğumdan sonra annelerin %26,6'sının yarım saat içinde, %62,8'inin 1 saat içinde ve %10,6'sının 1 saatten sonra emzirmeye başladığı görüldü. Annelerin yaşı, eğitim durumu, doğduğu coğrafi bölge ve doğum şekli ile emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$). Annelerin tamamına yakının "kolostrum bebeğe verilmelidir" düşüncesinde olduğu ve bebeğini kolostrum ile beslediği görüldü. Yenidoğanın doğumdan sonra ilk olarak kolostrum ile beslenmesi çok önemli ve değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Anne, emzirme, kolostrum, yenidoğan.

ABSTRACT

Breast milk contains all the nutrients required for the growth and development of the newborn. The anti-infective factors in colostrum secreted in the first week after birth protect the newborn from infections and are considered as the first vaccine of the baby. The study was conducted prospective, descriptive and cross-sectional, with the aim of examining the socio-demographic characteristics of mothers who had babies in the neonatal period, their thoughts about colostrum and their colostrum feeding status. 94 mothers who applied to two Family Health Centers in Istanbul between 15.09.2023-15.11.2023 were interviewed face-to-face. Introductory Information Form and Information Form on Breastfeeding and Colostrum were used. The data of the study were analyzed in SPSS for Windows 26 program. It was found that 89.4% of mothers received information about breastfeeding/

breast milk before giving birth, 98.9% fed their babies colostrum, 1.1% did not, and all mothers who did not feed colostrum fed their babies formula milk. It was determined that 75.5% of mothers received information about colostrum before giving birth, 22.5% of mothers who received information responded, "I was not planning to give colostrum, but after learning the information, I decided to give it," and 77.5% responded, "I was planning to give colostrum, and I did." After delivery, 26.6% of mothers started breastfeeding within half an hour, 62.8% within 1 hour and 10.6% after 1 hour. A statistically significant relationship was found between mothers' age, education, geographical region of birth and mode of delivery and their knowledge about breastfeeding and colostrum ($p<0.05$). It was observed that almost all of the mothers thought that "colostrum should be given to the baby" and fed their babies with colostrum. The first feeding of the newborn with colostrum after birth is very important and valuable.

Keywords: Breast milk, colostrum, mother, newborn.

1. Giriş

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, çocukların en temel haklarından birisi "beslenme hakkı" olarak verilmekte, "anne sütü ile beslenme hakkı" konusuna dikkat çekilmektedir (1). Anne sütü, yenidoğanın büyüme ve gelişmesi için gereken tüm besin öğelerini içermektedir. Biyoyararlılığı yüksek ve sindirimi kolaydır. İçerdiği biyolojik aktif bileşenler, immün sisteminin ve bağırsak mikrobiyotasının gelişimini sağlamaktadır (2). Anne sütü dinamikdir. Gestasyon yaşına ve bebeğin gereksinimlerine uygun olarak besin öğeleri içeriği ve miktarı değişmektedir (4). Term ve preterm bebeklerin beslenmesinde eşsiz bir besindir (2, 5).

Doğumdan sonra beşinci güne kadar üretilen özel sıvı olan kolostrum miktarı az, farklı renkte, yoğunlukta ve içeriktedir (4). Kolostrumun içerdiği antikor, nötrofil, laktoperoksidaz, laktoferrin ve lizozim yenidoğanı enfeksiyonlardan korumakta ve bebeğin ilk aşısı olarak nitelendirilmektedir (4, 6). Beşinci günden sonra kolostrum yerini geçiş sütüne bırakmaya başlar. Miktarı giderek artar. Protein ve mineral içeriği düşer, laktoz, yağ ve kalori içeriği ise yükselir. Olgun süt, doğumdan iki hafta sonra salgılanmaya başlar (7).

Sadece Anne Sütü (SAS) ile beslenme kavramı, bebeğin ilk altı ay anne sütü hariç hiçbir gıdayla (sıvı, yarı katı ve katı gıda) beslenmemesi olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) altıncı aya kadar SAS ile beslenmeyi, altıncı aydan sonra anne sütüyle birlikte tamamlayıcı gıda da verilerek iki yaşa kadar veya sonrasına kadar sürdürülmesini önermektedir (8). SAS ile beslenen preterm bebeklerin tam enteral beslenmeye daha çabuk geçtikleri, hastaneden daha kısa sürede taburcu oldukları ve nörogelişimlerinin daha iyi olduğu da bildirilmiştir (9). Bu nedenle tüm preterm bebeklerin anne sütü ile beslenmesi amaçlanmalıdır. Ancak, preterm bebeklerin %24'ünün "sadece anne sütü" ile %38'inin ise "kısmi anne sütü" ile hastaneden ayrıldığını gösteren araştırmaların var olması, anne sütü ile beslenmenin henüz beklenen düzeylerde olmadığını göstermektedir (10-11).

İlk 6 ay boyunca SAS ile beslenme düzeyleri bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Küresel ortalaması % 44 olan ilk 6 ay SAS oranı, Doğu ve Güney Afrika'da %55 oranla en yüksek seviyelerde iken, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Pasifik bölgelerinde %30 ile en düşük seviyelerdedir. Ülkeler arasında da ilk 6 ay SAS oranları arasında büyük farklılıklar vardır. 194 ülkeden sadece 19'unda ilk 6 ay boyunca SAS ile beslenme oranları %60 ve üzerindedir. Anne sütü ile beslenme oranları hem düşük ve orta gelirli ülkelerde hem de bu ülkelerin ekonomik olarak dezavantajlı hanelerinde daha yüksektir. Ekonomik düzey arttıkça emzirme oranları azalmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri annelerin alım gücü arttıkça anne sütü yerine tamamlayıcı ürünleri tercih etme yönelimlerinin artmasıdır. Bu durum daha düşük gelirli hanelerde emzirme oranlarının giderek düşmesine neden olabilecek ciddi bir endişe olarak görülmektedir. Tüm yararlarına karşın emzirme birçok ülkede DSÖ ve UNICEF' in önerdiği şekilde sürdürülememektedir (8).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA, 2018) raporuna göre bebeklerin %98'i emzirilmiştir. Doğumdan sonra ilk 1 saat içinde emzirilme oranı %71 iken, doğumdan sonraki ilk 24 saat içinde emzirilme oranı % 86 olarak bildirilmiştir. İlk 6 ayda SAS ile beslenen bebeklerin oranı %41'dir (12).

Annelere eğitim verilip bebeğin doğumdan sonraki bir saat içinde emzirilmesi gerektiği açıklansa da çeşitli nedenlerden dolayı emzirme gecikebilmektedir. Annelerin, doğumdan sonra ilk bir saat içinde emzirmeye başlamasında, geleneklere ve coğrafî bölgelere göre farklı uygulamalar bulunmaktadır. Türkiye'de bazı bölgelerde üç ezan vakti geçmeden emzirmeye başlanmaması gerektiğine inanılmaktadır (13-14). Yapılan çalışmalarda primipar gebelerin multipar gebelere oranla ilk bir saat içinde emzirme oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir (14).

Bebeğe doğumdan sonra ilk olarak kolostrum verilmelidir. Doğumdan sonraki günlerde kolostrum miktar olarak az olmakla birlikte bebeğin gereksinimlerini karşılamaktadır. Bu nedenle şekerli su, mama, inek sütü ya da başka hiçbir besin verilmemelidir. Bu besinler bebekte tokluk hissi yaratmakta ve bebeğin anne sütünü alamamasına neden olmaktadır (1). DSÖ 2019 verilerine göre, annelerin bebeğine kolostrum verme oranının %40 gibi çok düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Annelerin kolostrum vermeme nedenlerinin arasında kolostrumun atılması gereken, zararlı bir madde olduğuna inanmaları bulunmaktadır (14). Kolostrum bebeğin sağlığı açısından çok önemli olmasına karşın toplumun bazı kesimlerinde verilmemektedir.

Emzirme, fizyolojik bir süreç olsa da sürecin başlatılması ve sürdürülmesi için destek gereksinimi duyulabilir. Hekim, hemşire ve ebe emzirme sürecine destek vermelidir (15). Çocuk hemşireleri, emzirme danışmanlığı ile süreci olumlu yönde etkilemektedir (16).

Düşük ve orta gelirli ülkelerin yer aldığı bir çalışmada, sağlık ekibi üyeleri tarafından doğum sonrası erken dönemde emzirme desteğinin sağlanmasıyla emzirmenin erken başlatılması konusunda %24'lük artış sağlandığı belirtilmektedir (15).

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Tipi

Çalışma, yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin sosyo-demografik özellikleri ile kolostrum hakkındaki düşünceleri ve kolostrum ile besleme durumlarının incelenmesi amacıyla prospektif, tanımlayıcı ve kesitsel tipte yapıldı.

2.2. Araştırmanın Soruları

1. Yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin kolostrum hakkındaki düşünceleri nelerdir?
2. Yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin kolostrum ile besleme oranları nedir?
3. Yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin yaşı, doğduğu coğrafi bölge, eğitim durumu, çocuk sayısı ve doğum şekli ile kolostrum hakkındaki düşünceleri ve kolostrum ile besleme oranları arasında ilişki var mıdır?

2.3. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırmanın verileri, İstanbul ilinde iki Aile Sağlığı Merkezinde 15.09.2023-15.11.2023 arasında toplandı. Birinci Aile Sağlığı Merkezi'nde 5 hekim, 3 hemşire ve 3 ebe, ikincisinde 7 hekim ve 7 hemşire görev yapmaktadır. Yenidoğan bebeği olan anneler doğumdan sonra ilk hafta Aile Sağlığı Merkezine başvurumaktadırlar. Ülkemizde sağlam çocuk izlemleri Sağlık Bakanlığı'nın yayınladığı "Bebek, Çocuk ve Ergen İzlem Protokolü" ne göre yapılmaktadır. Çocuğun doğumdan itibaren büyüme ve gelişmesinin izlenmesi, sağlığının değerlendirilmesi, taramaların yapılması, aşılama, bebek bakımı, anne sütü ve emzirme, aile planlaması, vb. konularda eğitimin yapılmasını kapsamaktadır.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Kolayda örnekleme yöntemiyle örneklem seçim kriterlerine uyan anneler çalışmaya alındı. Çalışma için gereken en az örneklem sayısı G*Power program ile etki büyüklüğü=0.35, güç= 0.8 güven düzeyi $\alpha=0.05$ olarak belirlendiğinde 2 serbestlik dereceli Ki-Kare bağımsızlık testi için 79 örneklem olarak hesaplandı. Veri toplama sırasında kayıp

olasılığı göz önüne alınarak %20 fazlası ile çalışma grubuna, yenidoğan döneminde (0-1 ay arasında) bebeği olan 94 annenin alınmasına karar verildi.

Örneklem Seçim Kriterleri: Bebeğin yenidoğan döneminde olması, annenin araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmesi

Örneklem Dışlanma Kriterleri: Annenin doğum yerinin Türkiye Cumhuriyeti olmaması

2.5. Veri Toplama Araçları

Tanıtcı Bilgi Formu: Literatür taranarak oluşturuldu. 7 açık uçlu ve 14 kapalı uçlu olmak üzere toplam 21 soru yer aldı.

Emzirme ve Kolostrum Hakkında Bilgi Formu: Literatür taranarak oluşturuldu. 15 kapalı uçlu soru yer aldı.

2.6. Veri Toplama Yöntemi

Çalışma, yenidoğan döneminde bebeği olan, iki Aile Sağlığı Merkezine başvuran ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan anneler ile yüz yüze görüşme ile yapıldı. Annelerden yazılı onam alındıktan sonra Tanıtcı Bilgi Formu ile Emzirme ve Kolostrum Hakkında Bilgi Formu uygulandı. Anneler soruları ortalama olarak 10 dakikada yanıtladı.

2.7. Verilerin Analizi

Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin özetlenmesinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapmadan yararlanıldı. Normal dağılım varsayımı Shapiro Wilk testi ile, varyans homojenliği ise Levene testi ile kontrol edildi. Normal dağılımın karşılandığı bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklem t testi; normal dağılım olmadığı durumda ise Mann Whitney U testi uygulandı. Normal dağılımın karşılanmadığı bağımsız üç ve daha çok grubun karşılaştırılmasında Kruskal Wallis testi yapıldı. Farkı yaratan grup ya da grupların ortaya çıkartılması için Post Hoc Düzeltmiş Bonferroni testleri kullanıldı. Kategorik değişkenleri arasındaki ilişkinin test edilmesinde örneklem boyutu varsayımı (beklenen değer >5) karşılanmadığı durumlarda ise Fisher's Exact testi uygulandı. Çoktan seçmeli soruların analizinde ise Çoklu Ki Kare testleri yapıldı. Analizler IBM SPSS 26 programında gerçekteştirildi. İstatistiksel analizler için anlamlılık seviyesi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

2.8. Araştırmanın Etik Yönu

Çalışmanın etik kurul onayı, Haliç Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (Tarih 28.12.2022, Sayı No 276) alındı. İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'nden (Tarih 20.06.2023, Sayı No 2023/11) yazılı kurum izini alındı. Araştırmaya başlamadan önce örnekleme grubundaki annelere çalışma hakkında açıklama yapıldı ve Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu ile yazılı izin alındı.

2.9. Yapay Zekâ Beyanı

Araştırmada herhangi bir yapay zekâ aracından yararlanılmamıştır.

2.10. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma İstanbul ilinde bulunan iki Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran yenidoğan döneminde bebeği olan annelerin beyanları ile sınırlıdır.

3. Bulgular

Çalışmada örnekleme grubuna alınan 94 annenin yaş ortalaması $27,18 \pm 3,98$ (minimum 20-maksimum 38) yıl olarak hesaplandı. Marmara (%27,7), Karadeniz (%17), İç Anadolu (%14,9) ve Ege Bölgesinde (%13,8) doğduğu, %70,2'si çekirdek aile ve %29,8'i geniş aile, %3,2'sinin okuryazar olmadığı/okuryazar olduğu, %17'sinin ilkokul-ortaokul, %54,3'ünün lise ve %25,5'inin üniversite düzeyinde eğitimi olduğu görüldü. %59,6'sının çalışmadığı ve %40,4'ünün çalıştığı belirlendi. Eşlerinin eğitim durumlarının %1,1'inin okuryazar olmadığı/okuryazar olduğu, %13,8'inin ilkokul-ortaokul, %59,6'sının lise, %25,5'inin üniversite düzeyinde eğitilmiş olduğu ve eşlerin tamamının çalıştığı saptandı. Gelir durumlarını %55,3'ünün "gelir gidere eşit", %20,2'sinin "gelir giderden az" ve %24,5'inin "gelir giderden fazla" şeklinde yorumladıkları belirlendi.

Annelerin %44,7'sinin bir, %39,4'ünün iki, %13,8'inin üç, %2,1'inin dört ve daha fazla çocuğu olduğu görüldü. Annelerin gebelik haftası %10,6'sının 32-37 hafta ve %89,4'ünün 38-42 hafta olduğu, bebeklerin %53,2'sinin kız ve %46,8'inin erkek olduğu saptandı. Annelerin %36,2'sinin devlet hastanesinde ve %63,8'inin özel hastanede, %42,6'sının normal ve %57,4'ünün sezaryen doğum yaptığı görüldü.

Bebeklerin %2,1'inin 2500 g ve daha az, %95,7'sinin 2501-4000 g arası, %2,1'inin 4001 g ve daha fazla ağırlıkta doğduğu, doğum ağırlığı ortalamasının $3244,95 \pm 345,23$ g ve doğum boyu ortalamasının $49,91 \pm 1,46$ cm olarak ölçüldü. Bebeklerin ortalama $8,61 \pm 3,42$ günlük olduğu, řu anda ortalama $3360,32 \pm 330,75$ g ağırlığında olduğu ve ortalama $50,62 \pm 1,23$ cm uzunluğunda olduğu hesaplandı.

Annelerin %89,4'ü doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alırken %10,6'sının almadığı; bilgi alanların bilgi kaynağının çoğunlukla bireysel çaba (%82,1), sağlık personeli (%62,7) ve yakınları (%6) olduğu görüldü. %75,5'i doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alırken %24,5'inin almadığı; bilgi alanların bilgi kaynağının çoğunlukla bireysel çaba (%81,7), sağlık personeli (%63,4) ve yakınları (%5,6) olduğu belirlendi.

Doğum öncesinde bilgi alan annelerin kolostrum hakkındaki düşünceleri sorulduğunda %22,5'inin "kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim" ve %77,5'inin "kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim" şeklinde yanıtladı. Annelerin %20,2'sinin çevresindeki kişilerden (aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler olurken, %79,8'inde olmadığı saptandı. Annelerin %26,6'sının doğumdan sonra yarım saat içinde, %62,8'inin doğumdan sonra 1 saat içinde ve %10,6'sının doğumdan 1 saat sonra emzirmeye başladığı belirlendi. Annelerin %59,6'sı bebekleri istedikçe beslediği, %2,1'inin 1 saat ara ile ve %38,3'ünün 2 saat ara ile beslediği belirlendi.

Annelerin %98,9'u bebeklerini kolostrum ile beslerken %1,1'inin beslemediği; kolostrum ile beslemeyenlerin tamamının formül süt ile beslediği, birden fazla çocuğu olan annelerin %84,9'u diğer çocuklarına kolostrum verirken %15,1'inin vermediği saptandı. Annelerin %98,9'u "bebeğe kolostrum verilmeli" şeklinde yorum yaparken %1,1'inin "verilmemeli" şeklinde yorum yaptı.

"Bebeğe kolostrum verilmeli" yorumunu yapan annelere neden verilmesi gerektiği sorulduğunda, %96,8'inin "Bebeğin besin gereksinimlerini karşılar", %69,9'unun "Bebeği enfeksiyonlardan korur", %82,8'inin "Büyüme faktörleri içerir", %48,4'ünün "Bağırsak hareketlerini uyarır", %74,2'sinin "Alerji yapma riski yoktur", %63,4'ünün "İçerik olarak en zengin süttür" şeklinde açıkladı.

"Bebeğe kolostrum verilmemeli" yorumunu yapan annelere neden verilmemesi gerektiği sorulduğunda tamamının "Pis süttür", "Memeden gelen akıntıdır" ve "Bebeğe zarar verir" şeklinde değerlendirdi. Annelerin tamamı "İlk gelen ağız sütü emzirilmemelidir", %75'inin "Sağılıp çöpe atılmalıdır" ve %8,3'ünün "Diğer" yaklaşımları bildiklerini ifade etti.

Annelerin emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile anne tanıtıcı özelliklerinin (yaşı, eğitimi, doğduğu coğrafi bölge, çocuk sayısı, doğum şekli) karşılaştırılması ile ilgili bulgular Tablo 1-2-3-4-5'de verilmiştir.

Tablo 1. Emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile anne yaşının karşılaştırılması

Soru	Yanıt	n	Ort±SS	M.	Test İstatistiği	p
Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	84	26,94±3,92	26,00	272,0	0,068
	Hayır	10	29,20±4,13	28,00		
Doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	71	27,08±3,99	26,00	764,0	0,643
	Hayır	23	27,48±4,03	27,00		
Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum (ağız sütü) hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?	Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim.	16	26,25±5,70	24,00	292,5	0,041*
	Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim.	55	27,33±3,37	27,00		
Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum (ağız sütü) ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?	Evet	19	28,21±4,84	27,00	616,0	0,361
	Hayır	75	26,92±3,73	27,00		
Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?	Doğumdan sonra yarım saat içinde	25	28,68±4,02	28,00	5,036	0,081
	Doğumdan sonra 1 saat içinde	59	26,73±3,98	26,00		
	Doğumdan 1 saat sonra	10	26,10±3,18	25,00		
Kaç saat ara ile beslediniz?	İstedikçe	56	26,95±4,27	26,00	1,581	0,454
	1 saat	2	26,50±2,12	26,50		
	2 saat	36	27,58±3,63	27,00		
Bebeğinizi kolostrum (ağız sütü) ile beslediniz mi?	Evet	93	27,14±3,99	27,00	-	-
Yanıtınız hayır ise bebeğinizi ne ile beslediniz?	Formül süt	1	31,00±-	31,00	-	-
Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum (ağız sütü) verdiniz mi?	Evet	45	28,78±3,42	28,00	-2,552†	0,014*
	Hayır	8	32,00±4,60	33,00		
Bebeğe kolostrum (ağız sütü) verilmeli midir?	Evet	93	27,14±3,99	27,00	-	-
	Hayır	1	31,00±-	31,00		

Ort=Ortalama, SS= Standart Sapma, * $p<0,05$ ve †: Bağımsız Örneklem T testi

Emzirme ve kolostrum bilgi düzeyi sorularına verilen yanıtlara göre annelerin yaşlarının karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklem t, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri yapıldı. Analizler sonucunda “Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?” ve “Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum verdiniz mi?” sorularına verilen yanıtlara göre annelerin yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$). “Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim” cevabını veren annelerin yaşları “Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim” yanıtını veren annelerin yaşlarından yüksektir. Birden fazla çocuğu olup çocuğuna kolostrum veren annelerin yaşları vermeyen annelerin yaşlarından yüksektir (Tablo 1). “Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında

bilgi aldınız mı?”, “Doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldınız mı”, “Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?”, “Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?” ve “Kaç saat ara ile beslediniz?” sorularına verilen yanıtlara göre annelerin yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadı ($p>0,05$).

Tablo 2. Emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile anne eğitim durumunun karşılaştırılması

Soru	Yanıt	Okuryazar	İlkokul/	Lise	Üniversite	Test İstatistiği	p
		değil/ Okuryazar	Ortaokul	n(%)	n(%)		
Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	2(66,7)	8(50)	50(98)	24(100)	25,788	0,000*
	Hayır	1(33,3)	8(50)	1(2)	0(0)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	2(66,7)	9(90)	29(90,6)	15(68,2)	10,715†	0,296
	Sağlık personeli	3(100)	4(40)	21(65,6)	14(63,6)		
	Yakınları	0(0)	0(0)	2(6,3)	2(9,1)		
Doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	0(0)	4(25)	43(84,3)	24(100)	37,4632	0,000*
	Hayır	3(100)	12(75)	8(15,7)	0(0)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	0(0)	0(0)	34(79,1)	24(100)	26,650†	0,000*
	Sağlık personeli	0(0)	4(100)	27(62,8)	14(58,3)		
	Yakınları	0(0)	0(0)	2(4,7)	2(8,3)		
Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum (ağız sütü) hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?	Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim	0(0)	3(75)	12(27,9)	1(4,2)	11,121	0,003*
	Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim.	0(0)	1(25)	31(72,1)	23(95,8)		
Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum (ağız sütü) ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?	Evet	1(33,3)	6(37,5)	11(21,6)	1(4,2)	7,881	0,035*
	Hayır	2(66,7)	10(62,5)	40(78,4)	23(95,8)		
Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?	Doğumdan sonra yarım saat içinde	1(33,3)	3(18,8)	15(29,4)	6(25)	5,215	0,486
	Doğumdan sonra 1 saat içinde	1(33,3)	10(62,5)	31(60,8)	17(70,8)		
	Doğumdan 1 saat sonra	1(33,3)	3(18,8)	5(9,8)	1(4,2)		

		Okuryazar değil/ Okuryazar	İlkokul/ Ortaokul	Lise	Üniversite		
Soru	Yanıt	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	Test İstatistiği	p
Kaç saat ara ile beslediniz?	İstedikçe	2(66,7)	12(75)	27(52,9)	15(62,5)	6,431	0,390
	1 saat	0(0)	1(6,3)	1(2)	0(0)		
	2 saat	1(33,3)	3(18,8)	23(45,1)	9(37,5)		
Bebeğinizi kolostrum (ağız sütü) ile beslediniz mi?	Evet	3(100)	15(93,8)	51(100)	24(100)	5,252	0,206
	Hayır	0(0)	1(6,3)	0(0)	0(0)		
Yanıtınız 'Hayır' ise bebeğinizi ne ile beslediniz?	Formül süt	0(0)	1(100)	0(0)	0(0)	-	-
Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum (ağız sütü) verdiniz mi?	Evet	3(100)	10(71,4)	26(89,7)	6(85,7)	2,658	0,386
	Hayır	0(0)	4(28,6)	3(10,3)	1(14,3)		
Bebeğe kolostrum (ağız sütü) verilmeli midir?	Evet	3(100)	15(93,8)	51(100)	24(100)	5,252	0,206
	Hayır	0(0)	1(6,3)	0(0)	0(0)		
Yanıtınız evet ise neden verilmelidir?	Bebeğin besin gereksinimlerini karşılar	3(100)	15(100)	48(94,1)	24(100)	116,801†	0,000*
	Bebeği enfeksiyonlardan korur.	0(0)	5(33,3)	36(70,6)	24(100)		
	Büyüme faktörleri içerir.	3(100)	7(46,7)	45(88,2)	22(91,7)		
	Bağırsak hareketlerini uyarır.	0(0)	2(13,3)	23(45,1)	20(83,3)		
	Alerji yapma riski yoktur.	0(0)	6(40)	39(76,5)	24(100)		
	İçerik olarak en zengin süttür.	0(0)	4(26,7)	33(64,7)	22(91,7)		
Yanıtınız hayır ise neden verilmemelidir?	Pis süttür.	0(0)	1(100)	0(0)	0(0)	-	-
	Memeden gelen akıntıdır.	0(0)	1(100)	0(0)	0(0)		
	Bebeğe zarar verir.	0(0)	1(100)	0(0)	0(0)		
Aşağıdaki yaklaşımları biliyor musunuz?	İlk gelen ağız sütü emzirilmemelidir.	0(0)	4(100)	8(100)	0(0)	0,545†	0,909
	Sağılıp çöpe atılmalıdır.	0(0)	3(75)	6(75)	0(0)		
	Diğer	0(0)	0(0)	1(12,5)	0(0)		

* $p < 0,05$, †: Çoklu Ki Kare testi ve n (%): sayı (sütun yüzdesi)

Annelerin eğitim durumları ile emzirme ve kolostrum bilgi d¼zeyi sorularına ait yanıtlar arasındaki ilişkilerin araştırılmasında Fisher's Exact ve Çoklu Ki Kare testleri kullanıldı. Analizler sonucunda eğitim durumları ile doğumdan önce emzirme/anne s¼tü hakkında bilgi alma durumu, doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alma durumu ve kaynağı, "Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum hakkındaki düş¼ncelerin değişimi", "Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?" ve bebeğe kolostrum verilmeli cevabını veren annelerin verilme nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulundu ($p<0,05$). Lise mezunu (%98) ve üniversite mezunu olan (%100) annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne s¼tü hakkında bilgi aldığı belirlendi. Lise mezunu (%84,3) ve üniversite mezunu olan (%100) annelerin çoğunlukla doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldığı ve okuryazar değil/okuryazar olan (%100) ve ilkokul/ortaokul mezunu (%75) olan annelerin çoğunlukla doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldığı gözlemlendi. Üniversite mezunu (%100) olan annelerin tamamının kolostrum hakkında bireysel çaba ile bilgi aldığı ve ilkokul/ortaokul mezunu olan annelerin (%100) tamamının kolostrum hakkında sağlık personelinden bilgi aldığı belirlendi. Lise mezunu (%72,1) ve üniversite mezunu olan (%95,8) annelerin çoğunlukla bilgi aldıktan sonra kolostrum hakkındaki düş¼ncesinin değiştiği ve "kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim" yanıtını verdiği gör¼lm¼řtür. Lise mezunu (%78,4) ve üniversite mezunu olan (%95,8) annelerin çoğunlukla çevresindeki kişilerde kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirilmediği belirlendi. Doğumdan önce emzirme/anne s¼tü hakkında bilgi alan annelerin kaynağı, ilk emzirme zamanı, besleme sıklığı, kolostrum ile besleme durumu, hayır ise ne ile beslendiği, birden fazla çocuk olduğunda diğer çocuklara kolostrum verme durumu, "Bebeğe kolostrum verilmeli midir?" ve yaklaşımlara verilen yanıtlar ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadı ($p>0,05$) (Tablo 2).

Tablo 3. Emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile annelerin doğduğu bölgelerin karşılaştırılması

Soru	Yanıt	Marmara Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	p
		n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	
Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	26(100)	13(100)	15(93,8)	14(100)	11(100)	4(57,1)	1(14,3)	0,000*
	Hayır	0(0)	0(0)	1(6,3)	0(0)	0(0)	3(42,9)	6(85,7)	
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	15(71,4)	9(81,8)	6(85,7)	9(100)	7(87,5)	4(80)	5(83,3)	0,684
	Sağlık personeli	14(66,7)	6(54,5)	4(57,1)	7(77,8)	5(62,5)	3(60)	3(50)	
	Yakınları	1(4,8)	0(0)	2(28,6)	0(0)	1(12,5)	0(0)	0(0)	
Doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	25(96,2)	12(92,3)	12(75)	10(71,4)	10(90,9)	1(14,3)	1(14,3)	0,000*
	Hayır	1(3,8)	1(7,7)	4(25)	4(28,6)	1(9,1)	6(85,7)	6(85,7)	
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	23(92)	11(91,7)	7(58,3)	7(70)	10(100)	0(0)	0(0)	0,010*
	Sağlık personeli	15(60)	7(58,3)	10(83,3)	6(60)	5(50)	1(100)	1(100)	
	Yakınları	0(0)	3(25)	1(8,3)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	
Doğum öncesinde bilgi aldysanız kolostrum (ağız sütü) hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?	Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim	4(16)	0(0)	5(41,7)	3(30)	2(20)	1(100)	1(100)	0,017*
	Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim.	21(84)	12(100)	7(58,3)	7(70)	8(80)	0(0)	0(0)	
Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum (ağız sütü) ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?	Evet	5(19,2)	1(7,7)	3(18,8)	4(28,6)	0(0)	2(28,6)	4(57,1)	0,089
	Hayır	21(80,8)	12(92,3)	13(81,3)	10(71,4)	11(100)	5(71,4)	3(42,9)	
Bebeginizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?	Doğumdan sonra yarım saat içinde	8(30,8)	4(30,8)	4(25)	1(7,1)	4(36,4)	2(28,6)	2(28,6)	0,675
	Doğumdan sonra 1 saat içinde	16(61,5)	8(61,5)	11(68,8)	12(85,7)	5(45,5)	3(42,9)	4(57,1)	
	Doğumdan 1 saat sonra	2(7,7)	1(7,7)	1(6,3)	1(7,1)	2(18,2)	2(28,6)	1(14,3)	

İstedikçe	17(65,4)	8(61,5)	7(43,8)	7(50)	5(45,5)	6(85,7)	6(85,7)	16,102	0,094
Kaç saat ara ile beslediniz?									
1 saat	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(9,1)	0(0)	1(14,3)		
2 saat	9(34,6)	5(38,5)	9(56,3)	7(50)	5(45,5)	1(14,3)	0(0)		
Evet	26(100)	13(100)	16(100)	14(100)	11(100)	6(85,7)	7(100)	8,510	0,146
Hayır	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(14,3)	0(0)		
Yanıtınız hayır ise bebeğinizi ne ile beslediniz?	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)	-	-
Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum (ağız sütü) verdiniz mi?	6(85,7)	7(100)	7(70)	8(80)	6(100)	5(71,4)	6(100)	5,279	0,485
Evet	1(14,3)	0(0)	3(30)	2(20)	0(0)	2(28,6)	0(0)		
Hayır	26(100)	13(100)	16(100)	14(100)	11(100)	6(85,7)	7(100)	8,510	0,146
Bebeğe kolostrum (ağız sütü) verilmedi midir?	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(14,3)	0(0)		
Bebeğin besin gereksinimlerini karşılar	25(96,2)	13(100)	14(87,5)	14(100)	11(100)	6(100)	7(100)	120,489†	0,000*
Bebeği enfeksiyonlardan korur.	23(88,5)	11(84,6)	10(62,5)	7(50)	11(100)	1(16,7)	2(28,6)		
Büyüme faktörleri içerir.	22(84,6)	11(84,6)	14(87,5)	11(78,6)	11(100)	5(83,3)	3(42,9)		
Bağırsak hareketlerini uyarır.	17(65,4)	10(76,9)	8(50)	1(7,1)	7(63,6)	1(16,7)	1(14,3)		
Alerji yapma riski yoktur.	22(84,6)	12(92,3)	15(93,8)	6(42,9)	10(90,9)	1(16,7)	3(42,9)		
İçerik olarak en zengin süttür.	20(76,9)	12(92,3)	8(50)	6(42,9)	10(90,9)	1(16,7)	2(28,6)		
Pis süttür.	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)	-	-
Memeden gelen akıntıdır.	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)		
Bebeğe zarar verir.	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)		
İlk gelen ağız sütü emzürilmemelidir.	2(100)	1(100)	2(100)	4(100)	0(0)	2(100)	1(100)	12,121†	0,670
Aşağıdaki yaklaşımları biliyor musunuz?	1(50)	0(0)	2(100)	4(100)	0(0)	1(50)	1(100)		
Diğer	0(0)	0(0)	1(50)	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)		

* $p < 0,05$, †: Çoklu Ki Kare testi ve $n(\%)$; sayı (sütun yüzdesi)

Annelerin doğduğu coğrafi bølge ile emzirme ve kolostrum bilgi düzeyi sorularına ait yanıtlar arasındaki ilişkilerin araştırılmasında Fisher's Exact ve Çoklu Ki Kare testleri yapıldı. Analizler sonucunda doğum şekilleri ile doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alma durumu, doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alma durumu ve kaynağı, doğum öncesinde bilgi alındıysa kolostrum hakkındaki düşüncelerin değişme durumu ve bebeğe kolostrum verilmeli yanıtını veren annelerin verilme nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$). Marmara (%100), Ege (%100), Karadeniz (%93,8), İç Anadolu (%100) ve Akdeniz (%100) bölgesinde doğan annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alan ve doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alan katılımcılar olduğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde (%85,7) doğan katılımcıların çoğunlukla bilgi almadığı görüldü. Kolostrum hakkındaki bilgiyi bireysel çaba ile elde eden annelerin çoğunlukla Marmara (%96,2) ve Akdeniz (90,9) bölgesinde doğduğu bulundu (Tablo 3). Marmara (%84), Ege (%100) ve Karadeniz (%58,3) bölgesinde doğan annelerin çoğunlukla doğum öncesinde bilgi alıp kolostrum hakkındaki düşüncelerinin değişimine bakıldığında düşünüyordum ve verdim yanıtını verdi. Marmara, Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgesinde doğan anneler çoğunlukla "bebeğin besin gereksinimlerini karşılar" ve "büyüme faktörleri içerir" olarak yanıtladı. "Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?", "Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?", besleme sıklığı, "Bebeğinizi kolostrum ile beslediniz mi?", "Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum verdiniz mi?", "Bebeğe kolostrum verilmeli midir?", hayır cevabının nedeni ve yaklaşımlar ile doğum bölgesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmadı ($p>0,05$).

Tablo 4. Emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile çocuk sayısının karşılaştırılması

		İlk bebek	2 çocuk	3 çocuk	4 ve daha fazla çocuk		
Soru	Yanıt	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	Test İstatistiği	p
Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	42(100)	34(91,9)	7(53,8)	1(50)	20,950	0,000*
	Hayır	0(0)	3(8,1)	6(46,2)	1(50)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	24(75)	23(92)	7(77,8)	1(100)	7,517†	0,583
	Sağlık personeli	19(59,4)	18(72)	4(44,4)	1(100)		
	Yakınları	3(9,4)	1(4)	0(0)	0(0)		
Doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	38(90,5)	27(73)	5(38,5)	1(50)	15,099	0,000*
	Hayır	4(9,5)	10(27)	8(61,5)	1(50)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	35(92,1)	22(81,5)	1(20)	0(0)	24,446†	0,004*
	Sağlık personeli	25(65,8)	15(55,6)	4(80)	1(100)		
	Yakınları	1(2,6)	3(11,1)	0(0)	0(0)		
Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum (ağız sütü) hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?	Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim	11(28,9)	3(11,1)	1(20)	1(100)	5,850	0,086
	Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim.	27(71,1)	24(88,9)	4(80)	0(0)		
Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum (ağız sütü) ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?	Evet	7(16,7)	5(13,5)	6(46,2)	1(50)	7,486	0,043*
	Hayır	35(83,3)	32(86,5)	7(53,8)	1(50)		
Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?	Doğumdan sonra yarım saat içinde	8(19)	13(35,1)	3(23,1)	1(50)	6,029	0,385
	Doğumdan sonra 1 saat içinde	30(71,4)	21(56,8)	7(53,8)	1(50)		
	Doğumdan 1 saat sonra	4(9,5)	3(8,1)	3(23,1)	0(0)		
Kaç saat ara ile beslediniz?	İstedikçe	26(61,9)	21(56,8)	7(53,8)	2(100)	3,601	0,903
	1 saat	1(2,4)	1(2,7)	0(0)	0(0)		
	2 saat	15(35,7)	15(40,5)	6(46,2)	0(0)		
Bebeğinizi kolostrum (ağız sütü) ile beslediniz mi?	Evet	42(100)	37(100)	12(92,3)	2(100)	6,042	0,162
	Hayır	0(0)	0(0)	1(7,7)	0(0)		
Yanıtınız hayır ise bebeğinizi ne ile beslediniz?	Formül süt	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)	-	-
Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum (ağız sütü) verdiniz mi?	Evet	0(0)	34(91,9)	10(76,9)	1(50)	8,342	0,020*
	Hayır	1(100)	3(8,1)	3(23,1)	1(50)		

		İlk bebek	2 çocuk	3 çocuk	4 ve daha fazla çocuk		
Soru	Yanıt	n(%)	n(%)	n(%)	n(%)	Test İstatistiği	p
Bebeğe kolostrum (ağız sütü) verilmeli midir?	Evet	42(100)	37(100)	12(92,3)	2(100)	6,042	0,162
	Hayır	0(0)	0(0)	1(7,7)	0(0)		
Yanıtınız evet ise neden verilmelidir?	Bebeğin besin gereksinimlerini karşılar	41(97,6)	36(97,3)	11(91,7)	2(100)	39,863†	0,002*
	Bebeği enfeksiyonlardan korur.	35(83,3)	23(62,2)	6(50)	1(50)		
	Büyüme faktörleri içerir.	38(90,5)	30(81,1)	8(66,7)	1(50)		
	Bağırsak hareketlerini uyarır.	28(66,7)	14(37,8)	2(16,7)	1(50)		
	Alerji yapma riski yoktur.	36(85,7)	26(70,3)	6(50)	1(50)		
	İçerik olarak en zengin süttür.	32(76,2)	21(56,8)	5(41,7)	1(50)		
Yanıtınız hayır ise neden verilmemelidir?	Pis süttür.	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)	-	-
	Memeden gelen akıntıdır.	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)		
	Bebeğe zarar verir.	0(0)	0(0)	1(100)	0(0)		
Aşağıdaki yaklaşımları biliyor musunuz?	İlk gelen ağız sütü emzirilmemelidir.	6(100)	2(100)	3(100)	1(100)	9,455†	0,396
	Sağılıp çöpe atılmalıdır.	5(83,3)	2(100)	2(66,7)	0(0)		
	Diğer	0(0)	1(50)	0(0)	0(0)		

* $p < 0,05$, †: Çoklu Ki Kare testi ve n (%): sayı (sütun yüzdesi)

Annelerin çocuk sayıları ile emzirme ve kolostrum bilgi düzeyi sorularına ait yanıtlar arasındaki ilişkilerin araştırılmasında Fisher's Exact ve Çoklu Ki Kare testleri kullanıldı. Analizler sonucunda doğum şekilleri ile doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alma durumu, doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alma durumu ve kaynağı, "Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?", birden fazla çocuk olduğunda diğer çocuklara kolostrum verme durumu ve bebeğe kolostrum verilmeli yanıtını veren annelerin verilme nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p < 0,05$). İlk bebeği (%100) olan ve iki çocuğa sahip olan (%91,9) annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldığı belirlendi. İlk bebeği (%90,5) olan ve iki çocuğa sahip olan (%73) annelerin çoğunlukla doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldığı ve üç çocuğa sahip olan (%61,5) annelerin çoğunlukla doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi aldığı görüldü. İlk bebeği (%92,1) ve iki çocuğa sahip olan (%81,5) annelerin çoğunlukla kolostrum hakkında bireysel çaba ile bilgi aldığı ve üç ve dört çocuğa sahip olan (%80 ve %100) annelerin çoğunlukla kolostrum hakkında sağlık personelinden bilgi aldığı görüldü. İlk

bebeği (%83,3) olan ve iki çocuğa sahip olan (%86,5) annelerin çoğunlukla çevrelerinden kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirme istediği saptandı. İki ve üç çocuğa sahip olan (%91,9 ve %76,9) annelerde çoğunlukla birden fazla çocukları olduğunda diğer çocuklarına kolostrum verdiği görüldü. Bebeğe kolostrum veren annelerde bağırsak hareketlerini uyarır yanıtını veren annelerin çoğunlukla tek çocukları olduğu belirlendi (Tablo 4). Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alan annelerin kaynağı, “Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum hakkındaki düşünceleriniz değişimi”, ilk emzirme zamanı, besleme sıklığı, kolostrum ile besleme durumu, hayır ise ne ile beslendiği, “Bebeğe kolostrum verilmeli midir?” ve yaklaşımlara verilen yanıtlar çocuk sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadı ($p>0,05$).

Tablo 5. Emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri ile doğum şeklinin karşılaştırılması

Soru	Yanıt	Normal Doğum	Sezaryen	Test İstatistiği	p
		n(%)	n(%)		
Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	33(82,5)	51(94,4)	-¥	0,091
	Hayır	7(17,5)	3(5,6)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	22(81,5)	33(82,5)	0,652†	0,884
	Sağlık personeli	16(59,3)	26(65)		
	Yakınları	1(3,7)	3(7,5)		
Doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi aldınız mı?	Evet	24(60)	47(87)	9,089	0,003*
	Hayır	16(40)	7(13)		
Yanıtınız evet ise kaynağı	Bireysel çaba	14(58,3)	44(93,6)	14,588†	0,002*
	Sağlık personeli	17(70,8)	28(59,6)		
	Yakınları	2(8,3)	2(4,3)		
Doğum öncesinde bilgi aldıysanız kolostrum (ağız sütü) hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?	Kolostrum vermeyi düşünmüyordum ancak öğrendiğim bilgiler sonrası vermeye karar verdim	7(29,2)	9(19,1)	0,913	0,339
	Kolostrum vermeyi düşünüyordum ve verdim.	17(70,8)	38(80,9)		
Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum (ağız sütü) ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?	Evet	8(20)	11(20,4)	0,002	0,965
	Hayır	32(80)	43(79,6)		
Bebeğinizi ilk olarak emzirmeye ne zaman başladınız?	Doğumdan sonra yarım saat içinde	11(27,5)	14(25,9)	1,574	0,455
	Doğumdan sonra 1 saat içinde	23(57,5)	36(66,7)		
	Doğumdan 1 saat sonra	6(15)	4(7,4)		
Kaç saat ara ile beslediniz?	İstedikçe	26(65)	30(55,6)	1,250¥	0,595
	1 saat	1(2,5)	1(1,9)		
	2 saat	13(32,5)	23(42,6)		
Bebeğinizi kolostrum (ağız sütü) ile beslediniz mi?	Evet	39(97,5)	54(100)	-¥	0,426
	Hayır	1(2,5)	0(0)		

Soru	Yanıt	Normal Doğum	Sezaryen	Test İstatistiği	p
		n(%)	n(%)		
Yanıtınız hayır ise bebeğinizi ne ile beslediniz?	Formül süt	1(100)	0(0)	-	-
Birden fazla çocuğunuz varsa diğer çocuklarınıza kolostrum (ağız sütü) verdiniz mi?	Evet	23(79,3)	22(91,7)	¥	0,269
	Hayır	6(20,7)	2(8,3)		
Bebeğe kolostrum (ağız sütü) verilmeli midir?	Evet	39(97,5)	54(100)	¥	0,426
	Hayır	1(2,5)	0(0)		
Yanıtınız evet ise neden verilmelidir?	Bebeğin besin gereksinimlerini karşılar	39(100)	51(94,4)	44,858†	0,000*
	Bebeği enfeksiyonlardan korur.	21(53,8)	44(81,5)		
	Büyüme faktörleri içerir.	29(74,4)	48(88,9)		
	Bağırsak hareketlerini uyarır.	12(30,8)	33(61,1)		
	Alerji yapma riski yoktur.	20(51,3)	49(90,7)		
	İçerik olarak en zengin süttür.	20(51,3)	39(72,2)		
Yanıtınız hayır ise neden verilmemelidir?	Pis süttür.	1(100)	0(0)	-	-
	Memeden gelen akıntıdır.	1(100)	0(0)		
	Bebeğe zarar verir.	1(100)	0(0)		
Aşağıdaki yaklaşımları biliyor musunuz?	İlk gelen ağız sütü emzirmemelidir.	8(100)	4(100)	0,545†	0,909
	Sağılıp çöpe atılmalıdır.	6(75)	3(75)		
	Diğer	1(12,5)	0(0)		

*p<0,05, ¥: Fisher's Exact testi, †: Çoklu Ki Kare testi ve n (%): sayı (sütun yüzdesi)

Annelerin doğum şekilleri ile emzirme ve kolostrum bilgi düzeyi sorularına ait yanıtlar arasındaki ilişkilerin araştırılmasında Pearson Ki Kare, Fisher's Exact ve Çoklu Ki Kare testleri yapıldı. Analizler sonucunda doğum şekilleri ile doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alma durumu ve kaynağı, bebeğe kolostrum veren annelerin nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$). Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alan annelerin çoğunlukla (%87) sezaryen doğum yaptığı ve eğitim almayan annelerin çoğunlukla normal doğum yaptığı saptandı (Tablo 5). Kolostrum hakkındaki bilgiyi bireysel çaba ile elde eden annelerin çoğunlukla (%93,6) sezaryen doğum yaptığı ve sağlık personelinden alan annelerin çoğunlukla (%70,8) normal doğum yaptığı belirlendi. Bebeğe kolostrum veren annelerde bağırsak hareketlerini uyarır (%61,1) ve alerji yapma riski yoktur (%90,7) cevaplarını verenlerin çoğunlukla sezaryen doğum yaptığı görüldü. Doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alma durumu, kaynağı, doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alan annelerin kaynağı, "Doğum öncesinde bilgi aldığınız kolostrum hakkındaki düşüncelerinizi değiştiriyor", "Çevrenizdeki kişilerden (Aile, akraba, arkadaş) kolostrum ile beslenme konusunda yönlendirmek isteyenler oldu mu?", ilk emzirme zamanı, besleme sıklığı, kolostrum ile besleme durumu,

hayır ise ne ile beslendiği, birden fazla çocuk olduğunda diğer çocuklara kolostrum verme durumu, “Bebeğe kolostrum verilmeli midir?” ve yaklaşımlara verilen yanıtlar ile doğum şekilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bulunmadı ($p>0,05$).

4. Tartışma

Annelerin yaşı $27,18\pm 3,98$ yıl olarak hesaplandı. Yeşilçiçek ve ark. (2017) annelerin emzirme konusunda uygulamaları ve etkileyen faktörler başlıklı çalışmalarında annelerin yaş ortalaması $29,5\pm 4,9$ olarak bulunmuştur (17). Anne yaşı ile ilgili sonuçlar benzerdir.

Annelerin çoğunlukla Marmara (%27,7), Karadeniz (%17), İç Anadolu (%14,9) ve Ege Bölgesinde (%13,8) doğduğu tespit edilmiştir. Emzirme bilgi formundaki sorulara verilen yanıtlar ile annelerin doğduğu bölgeler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$). Marmara (%100), Ege (%100), Karadeniz (%93,8), İç Anadolu (%100) ve Akdeniz (%100) Bölgesinde doğan annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alan ve doğumdan önce kolostrum hakkında bilgi alan anneler olduğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (%85,7) doğan annelerin çoğunlukla bilgi almadığı görüldü. Bu bölgede Türkçe bilme oranlarının diğer bölgelere göre az olmasına ve dil bariyerinden dolayı verilen eğitimi anlayamamalarına bağlı olabileceği düşünöldü. Annelerin %70,2’si çekirdek aile ve %29,8’i geniş aileyi oluşturan kişilerle birlikte yaşadıkları belirlendi. Yılmaz’ın (2019) yaptığı çalışmada %67,7’si çekirdek aile ve %32,3’ünün geniş aileyi oluşturan kişilerle yaşadığı bildirilmiştir (18). Çalışma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Annelerin %3,2’sinin okuryazar olmadığı/okuryazar olduğu, %17’sinin ilkokul-ortaokul, %54,3’ünün lise ve %25,5’inin üniversite düzeyinde eğitilmiş oldukları görüldü. Emzirme bilgi formundaki sorulara verilen yanıtlar ile annelerin eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,05$) ilişki saptandı. Lise mezunu (%98) ve üniversite mezunu olan (%100) annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldığı belirlendi. Gökçe ve Beydağ’ın (2021) yaptığı çalışmada %25,3’ünün ilkokul, %35,1’inin lise ve %39,6’sının üniversite veya daha üzeri düzeyinde eğitilmiş oldukları görülmektedir (19).

Annelerin %59,6’sının çalışmadığı belirlendi. Gökçay ve ark. (2000) yaptığı çalışmada katılımcıların %72’sinin ev hanımı olduğu bildirilmiştir (1). Çalışmada benzer veriler elde edilmiştir.

Annelerin %44,7’sinin ilk, %39,4’ünün 2, %13,8’inin 3, %2,1’inin 4 ve daha fazla çocuğu olduğu, ilk bebeği (%100) olan ve iki çocuğa sahip olan (%91,9) annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldığı gözlemlendi. Bu farklılık birden fazla çocuğu olan annelerin deneyimine güvenmeleri ve eğitime gereksinim

duymamaları nedeniyle olabilir. Topkara ve ark. (2022) yaptığı çalışmada 1 çocuğu olan annelerin oranının %25,9, 2 veya daha fazla çocuğu olan annelerin oranının %74,1 olduğu görülmüştür (14). Çalışmada bir çocuğu olan annelerin fazla olmasının nedeni annelerin yaş ortalamasının düşük olmasına bağlı olabilir.

Bebeklerin %53,2'sinin kız ve %46,8'inin erkek olduğu görüldü. Gökduman ve Balkaya'nın (2009) yaptığı çalışmada %51,4'nün kız, %48,6'sının erkek olduğu bildirilmiştir (20).

Bebeklerin %2,1'inin 2500 g ve daha az, %95,7'sinin 2501-4000 g arası, %2,1'inin 4001 g ve daha fazla ağırlıkta doğmuş olup ortalaması $3244,95 \pm 345,23$ g ve doğum boyu ortalaması $49,91 \pm 1,46$ cm olarak ölçüldü. TNSA 2018 verilerine göre doğumdaki ağırlığı bildirilmiş canlı doğumların %12'sinin düşük doğum ağırlıklı olduğu saptanmıştır (12).

Annelerin %36,2'sinin devlet hastanesinde ve %63,8'inin özel hastanede doğum yaptığı belirlendi. TNSA 2018 verilerinde ise %59'unun kamu, %40'ının özel hastanede ve %1'inin evde doğum yaptığı görülmüştür (12). Çalışmada özel hastanelerde yapılan doğumların yüzdesinin fazla olması kamu hastanelerine olan talebin fazlalığı dolayısıyla randevu alma zorluğu ve annelerin özel hastanelerde daha iyi sağlık hizmeti alacaklarını düşünmeleri nedeniyle olabilir.

Annelerin %42,6'sının normal ve %57,4'ünün sezaryen doğum yaptığı belirlendi. Hobbs et. al. (2016) yaptığı çalışmada annelerin %25'inin sezaryen ve %75'inin normal doğum yaptığı saptanmıştır (21).

Annelerin %89,4'ü doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi alırken %10,6'sının almadığı; bilgi alanların bilgi kaynağının çoğunlukla bireysel çaba (%82,1), sağlık personeli (%62,7) ve yakınları (%6) olduğu görüldü. Küçükoğlu ve ark. (2014) yaptığı çalışmada annelerin %21,8'inin emzirme hakkında bilgi aldığı saptanmıştır (22). Dündar ve Özsoy'un (2020) yaptığı çalışmada ise katılımcıların %19,6'sının herhangi bir bilgi almadığı bildirilmiştir. Bilgi alan kadınların sırasıyla en çok (%60,5) sosyal medya, web siteleri (%27,4) ve ailelerini (%23,1) bilgi kaynağı olarak kullandığı belirlenmiştir (23). Harakeh et. al. (2020) yaptığı çalışmada anneler kolostrum hakkında bilgi aldıkları kaynak olarak %66,7 ile ailelerini gösterirken %21,3'ünün sağlık personelinin kaynağı göstermiştir (24). Çalışmada sağlık personelinin bilgi alan annelerin oranının yüksek olduğu görülmüştür.

Annelerin %75,5'i doğumdan önce kolostrum (ağız sütü) hakkında bilgi alırken %24,5'inin almadığı; bilgi alanların bilgi kaynağının çoğunlukla bireysel çaba (%81,7), sağlık personeli (%63,4) ve yakınları (%5,6) olduğu belirlendi.

Anneler bebeklerini ilk olarak %26,6'sının doğumdan sonra yarım saat içinde, %62,8'inin doğumdan sonra 1 saat içinde ve %10,6'sının doğumdan 1 saat sonra emzirmeye başladığı görüldü. TNSA 2018 verilerinde annelerin %71'inin ilk 1 saat içinde, %81'inin ilk 24 saat içinde emzirmeye başlamaktadır (12). Yoldaş ve ark. (2021) yaptığı çalışmada, bebeklerin %70,1'inin anne sütüne ilk 1 saat içinde başladığı, doğumdan sonraki ilk 1 saatteki emzirme oranının yüksek, ilk 6 ay tek başına anne sütü alımının düşük olduğu görülmüştür (25). Topkara ve ark. (2022) yaptığı çalışmada ise annelerin %62,9'unun ilk yarım saat, %18,6'sının ilk 1 saat ve %18,5'inin 2 saat ve sonrasında emzirmeye başladığı bildirilmiştir (14). Çalışma sonuçlarına göre ilk 24 saatte anne sütü verme oranının yüksek olduğu görülmektedir. Annelerin doğum öncesi dönemde aldığı anne sütü ve emzirme eğitiminin etkili olduğu söylenebilir.

Annelerin %59,6'sı bebekleri istedikçe beslediği, %2,1'inin 1 saat ara ile ve %38,3'ünün 2 saat ara ile beslediği belirlendi. Topkara ve ark. (2022) yaptığı çalışmada %29,6'sının bebek ağladıkça, %26'sının 1 saat ara ile %44,4'ünün ise 2-3 saatte bir beslediği bulunmuştur (14). Veriler annelerin bebeğini emzirme sıklığı hakkındaki bilgisinin arttığını göstermektedir.

Annelerin %98,9'u bebeklerini kolostrum ile beslerken %1,1'inin beslemediği; kolostrum ile beslemeyenlerin tamamı formül süt ile beslediği belirlendi. Sis Çelik'in (2017) yaptığı çalışmada, doğum yapan annelerin %14,4'ünün bebeğini kolostrum ile beslemedikleri görülmüştür (26). Yeşilçiçek ve ark. (2017) yaptığı çalışmada ise kadınların %6'sının çocuğa şekerli su verdiği saptanmıştır (17). Kepekçi ve ark. (2012) yaptığı çalışmada, emzirmeden önce bebeğine başka bir besin maddesi veren annelerin %91,5'inin formül süt, %5,1'inin şekerli su, %1,7'sinin inek sütü, %1,7'sinin de zembem suyu tercih ettiği bildirilmiştir (27). Çalışmada, annelerin tamamına yakınının bebeğini kolostrumla beslediği görüldü.

Annelerin %98,9'u "bebeğe kolostrum verilmeli" şeklinde yorum yaparken %1,1'inin "verilmemeli" şeklinde yorum yaptı. Şatır ve ark. (2017) yaptığı çalışmada, annelerin %90'ının 'kolostrum verilmeli', %1,5'inin 'kolostrum verilmemeli' yanıtını verdiği ve %8,5'inin fikrinin bulunmadığı belirlenmiştir (28). Çalışmada, annelerin tamamına yakınının "kolostrum bebeğe verilmelidir" düşüncesinde olduğu görüldü.

Yenidoğanın sağlığı için çok önemli olan kolostrumla beslenmesi konusunda annelerin düşünce ve uygulamalarının tamamına yakın oranda yüksek olması sevindiricidir.

Annelerin tamamının "İlk gelen ağız sütü emzirilmemelidir", %75'inin "Sağılıp çöpe atılmalıdır" ve %8,3'ünün "Diğer" yaklaşımları bildiklerini ifade ettikleri saptandı. Sis Çelik'in (2017) gebelik ve doğum sonu geleneksel uygulamaların belirlenmesi amacıyla

yaptığı çalışmada ise katılımcıların %20,7'si bebeği emzirmek için ilk ezanın okunmasını beklediği bildirilmiştir (26). Çalışma verileri, anne sütü ve kolostrum hakkındaki bazı geleneklerin hala bilindiğini bununla birlikte uygulamada azalma olduğunu göstermektedir.

Lise mezunu (%98) ve üniversite mezunu olan (%100) annelerin çoğunlukla doğumdan önce emzirme/anne sütü hakkında bilgi aldığı belirlendi. Şen Er ve Koçakoğlu (2022) yaptığı çalışmada anne eğitim durumu ile emzirme ve anne sütü hakkında herhangi bir kaynaktan bilgi alma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve bilgi alma oranı üniversite ve üzeri eğitim almış olan annelerde en fazla olarak bulunmuştur (29). Çalışma ile benzer veriler elde edildiği görülmüştür.

İki çocuğa sahip olan (%91,9) ve üç çocuğa sahip olan (%76,9) annelerin diğer çocuklarına kolostrum verdikleri görüldü. Elkin ve ark. (2015) yaptığı çalışmada birden fazla çocuğu olan annelerin kolostrum verme oranı %92 olarak bulunmuştur (30). Ata Yüzüğüllü (2017) yaptığı çalışmada ilk yarım saat içinde emzirme oranı, normal doğum yapmış annelerde sezaryen doğum yapmış annelere göre daha yüksek olduğunu bildirmiştir (31). Çalışmada ise ilk yarım saat içinde emzirme oranı ile doğum şekli arasında anlamlı bir ilişki bulunmama nedeninin annelerde doğum şekli fark etmeksizin kolostrum verme oranının yüksek olmasına bağlı olabileceği düşünüldü.

5. Sonuç

Annelerin tamamına yakınının “kolostrum bebeğe verilmelidir” düşüncesinde olduğu ve bebeğini kolostrum ile beslediği görüldü. Annelerin yaşı, eğitim durumu, doğduğu coğrafi bölge ve doğum şekli ile emzirme ve kolostrum hakkındaki bilgileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptandı ($p<0,05$).

Yenidoğanın doğumdan sonra ilk olarak kolostrum ile beslenmesi çok önemli ve değerlidir. Anneler, doğum öncesi dönemden başlayarak kolostrum ve anne sütü hakkında bilgilendirilmeli ve eğitimleri doğum sonrası dönemde de sürdürülmelidir. Özellikle Aile Sağlığı Merkezlerinde kolostrumun, anne sütünün ve emzirmenin önemi vurgulanmalıdır. Çocuk sağlığı ve hastalıkları hemşireleri, annelerin bu konuda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesinde eğitici ve danışmanlık rollerini gerçekleştirmelidirler.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarların herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma Desteği

Bu araştırma, kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki herhangi bir fon kuruluşundan destek almamıştır.

Yazarların Katkısı

Fikir/Kavram: İ. Muratoğlu, H. Pek; **Tasarım ve Dizayn:** H. Pek; **Denetleme/Danışmanlık:** H. Pek; **Kaynaklar:** İ. Muratoğlu, H. Pek; **Malzemeler:** İ. Muratoğlu; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** İ. Muratoğlu; **Analiz ve/veya Yorum:** İ. Muratoğlu, H. Pek; **Literatür Taraması:** İ. Muratoğlu, H. Pek; **Yazı Yazan:** H. Pek; **Eleştirel İnceleme:** H. Pek

Not: Bu çalışma, Prof. Dr. Hatice PEK danışmanlığında, Yüksek Lisans Öğrencisi İlknur MURATOĞLU tarafından Temmuz 2024 tarihinde tamamlanan “Yenidoğan Döneminde Bebeği Olan Annelerin Sosyo-Demografik Özellikleri İle Kolostrum Hakkındaki Düşünceleri ve Kolostrum İle Besleme Oranlarının İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2024).

Kaynaklar

1. Gökçay G, Köklük S, Kayadibi F, Eraslan E. Çocuklarda ilk iki yılda gelişimi etkileyen faktörler. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası. 2000;63(4):395-05
2. Andreas NJ, Kampmann B, Le-doare KM. Human breast milk: A review on its composition and bioactivity. Early Hum Dev. 2015;91(11):629-35.
3. Çakmak S, Dengi ASD. Postpartum dönemdeki annelerin emzirme ve anne sütünün önemi hakkındaki bilgilerinin değerlendirilmesi. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi. 2019;23(1):9-19.
4. Lawrence RM, Lawrence RA. Breastfeeding: more than just good nutrition. Pediatr Rev. 2011;32(7):267-80.
5. Büyüktiryaki M, Canpolat FE. Term baby nutrition. Forbes J Med. 2023;4(1):1-10.
6. Suzan ÖK.. Kolostrum: Özellikleri ve prematüre bebeğe faydaları. STED. 2020;29(3):221-27.
7. Çelik İH. Prematürelde ve hayatın ilk günlerinde anne sütünün özellikleri. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi. 2017;2(2), 246-57.
8. Global Breastfeeding Scorecard 2022 Protecting Breastfeeding Through Further Investments And Policy Actions. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/365140/WHO>
9. Belfort MB, Anderson PJ, Nowak VA, Lee KJ, Molesworth C, Thompson DK, Doyle LW, Inder TE. Breast milk feeding, brain development, and neurocognitive outcomes: A 7-year longitudinal study in infants born at less than 30 weeks' gestation. J Pediatr. 2016;177:133-39.
10. Bertino E, Nicola DP, Giuliani FP, Cester E, Vassia C, Pirra A, Tonetto P, Coscia A. Benefits of human milk in preterm infant feeding. Journal of Pediatric and Neonatal Individualized Medicine (JPNIM). 2012;1(1):19-24.
11. Underwood MA. Human milk for the premature infant. Pediatr Clin North Am. 2013;60(1):189-07.
12. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. Ankara, Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd Şti., 2019.
13. Yiğitalp G, Gümüş F. Diyarbakır'da 15-49 yaş kadınların bebek bakımıyla ilgili geleneksel uygulamaları. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi. 2017;11(3):188-96.

14. Topkara N, Aktaş Reyhan, F, Dağlı E. Kadınlar kolostrum hakkında ne biliyor?: Nitel Bir Araştırma. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;7(2):489-08.
15. Peven K, Pursell E, Taylor C, Bick D, Lopez VK. Breastfeeding support in low and middle-income countries: Secondary analysis of national survey data. Midwifery. 2020;82(102601):1-9.
16. Ugurlu M, Yavan T. The effectiveness of breastfeeding education: An integrative review. J Behav Health. 2016;5(4):182-90.
17. Yeşilçiçek Çalık K, Coşar Çetin F, Erkaya R. Annelerin emzirme konusunda uygulamaları ve etkileyen faktörler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2017;6(3):80-91.
18. Yılmaz G. 0-24 Aylık bebeklerin beslenme şekillerinin incelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2019;8(4):343-52.
19. Gökçe NE, Beydağ KD. 0-12 aylık bebeği olan annelerin emzirme öz-yeterliliği ve anne sütünü arttırmaya yönelik tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanma eğilimleri. Sağlık ve Toplum. 2021;31(2):83-93.
20. Gökdoğan M, Balkaya NA. Anne sütünü arttırmaya yönelik bitkisel çay kullanımı ve etkileyen faktörler. DEUHYO ED. 2010;3(4):187-94.
21. Hobbs AJ, Mannion CA, McDonald SW, Brockway M, Tough SC. The impact of caesarean section on breastfeeding initiation, duration and difficulties in the first four months postpartum. BMC Pregnancy Childbirth. 2016;16(1):1-9.
22. Küçüköğlü S, Çelebioğlu A. Effect of natural-feeding education on successful exclusive breast-feeding and breast-feeding self-efficacy of low-birth-weight infants. Iran J Pediatr. 2014;24(1):49-56.
23. Dündar T, Özsoy S. Annelerin emzirmeye yönelik sosyal medya kullanım durumları. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi. 2020; 9(1):29-29.
24. Harakeh S, Almatrafı M, Bukhari R, Alamri T, Barnawi S, Joshi S, Al Muhayawi M, Basunbul G, Alazraqi M, Al-Khalidy A, Shaala L, Alshehri A, Al Amri S, Aljaouni S. Colostrum knowledge among Saudi mothers in Jeddah, Saudi Arabia. J Pak Med Assoc. 2020;70(12(A)):2221-225.
25. Yoldaş H, Dinçer T, Garipağaoğlu M. 0-6 Aylık bebeklerin büyüme gelişme ve beslenme özelliklerinin değerlendirilmesi. Sağ Aka Derg. 2021;8(1):29-35.
26. Sis Çelik A, Çapık A, Engin R. Erzurum'da gebelik ve doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamaların belirlenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2012;15(4): 262-67.
27. Kepekçi M, Yalçınöğlü N, Devcioğlu E, Eren T, Gökçay G. Emzirme danışmanlığı birimine başvuran annelerin ve bebeklerin incelenmesi. Çocuk Dergisi. 2012;12(4):164-68.
28. Şatır G, Çelik M, Kemhacioğlu M. Emzirme döneminde olan annelerin bebek besleme alışkanlıkları ve bunları etkileyen faktörler. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi. 2017;24(3):60-66.
29. Şen Er B, Koçakoğlu Ş. Şanlıurfa ili merkez ilçelerinde 0-24 aylık bebeği olan annelerin anne sütü ve emzirmeye ilişkin bilgi ve tutumları. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 2022;19(3):542-50.
30. Elkin N, Ören MM, Demirel A, Önal AE. Bir aile sağlığı merkezine başvuran gebelerin anne sütü ve emzirmeye ilişkin bilgi ve tutumları. STED. 2015;2(24):41-48.
31. Ata Yüzüğüllü D. Adana ili Çukurova İlçesindeki annelerin ilk 6 ay sadece anne sütü verme durumlarına sosyodemografik ve psikopatolojik özelliklerinin etkisi [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi; 2017.